

УДК 930.1 (477) “1991 / 2001” :
281.96 (477) : 261.8
Б 61

Світлана Біла

**УНІЙНІ ПРОЦЕСИ
У ЗАХІДНИХ ЄПАРХІЯХ КИЇВСЬКОЇ МИТРОПОЛІЇ
В УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ
(1991 – 2001 рр.)**

У статті проаналізовано науковий доробок української історіографії 1991 – 2001 рр. з проблеми унійних процесів і становища православної церкви у Львівській, Перемишльській, Луцькій єпархіях Київської митрополії. Показано основні здобутки та тенденцій в аналізі теми, з’ясовано ступінь дослідженості окремих аспектів проблеми і виявлено інноваційні концепції.

***Ключові слова:** історіографія, унієзнавство, унійні процеси, західні єпархії, Київська митрополія.*

Постановка проблеми. Релігійний ренесанс кінця ХХ ст., зміна державної релігійної політики, реабілітація релігії у громадській свідомості пробудили в наукових колах зацікавлення історією церкви України. Провідним напрямом церковної історіографії є унієзнавчі дослідження. За перше десятиліття незалежної України (1991 – 2001 рр.) був нагромаджений якісно новий фактографічний і джерельний матеріал із проблеми поширення унії в західних єпархіях Київської митрополії, сформульовані інноваційні концепції й інтерпретації цих процесів. Але аналіз праць із теми не проводився. Тому актуальним є переосмислення та вивчення унієзнавчих досліджень кінця ХХ – початку ХХІ ст.

Аналіз основних досліджень. Характерні риси та недоліки

сучасної української, польської, білоруської та російської історіографій із проблем поширення унії в західних єпархіях Київської митрополії висвітлено у монографії С. Морозової [15]. Дослідниця подала короткий аналіз актуальних проблем сучасного унієзнавства.

На незадовільний стан досліджень історії греко-католицької церкви та перспективні завдання української церковної історіографії наголошував Я. Дашкевич. На думку науковця, основними цілями новітніх досліджень із історії унії є “детальне вивчення, аналіз, видання нових джерел, синтетичне історичне осмислення унійних процесів у західних єпархіях Київської митрополії” [7, 82].

Доробок історіографії з проблеми поширення унії у Львівській єпархії коротко оглянув І. Скочиляс. Науковець підкреслює, що “для досліджень означеного періоду характерне переосмислення концепцій про методи поширення унії у регіоні, у працях акцентується на національному характері історії уніатської церкви, вирішальній ролі уніатського духовенства у національно-культурному житті місцевого населення”. З іншого боку, І. Скочиляс наголошує на “певній вузькості контексту унієзнавчих досліджень” і вказує, що “в них приділено мало уваги питанням конфесійної приналежності пересічних мирян єпархії” [21, 66 – 68], [25, 404 – 405].

Цей історіографічний огляд дає підставу ствердити, що спеціальних розвідок про доробок українських істориків із проблематики унійних процесів у західних єпархіях Київської митрополії наприкінці XVII – на початку XVIII ст. немає.

Мета статті – по-перше, проаналізувати внесок української історіографії кінця XX – початку XXI ст. у вивченні проблеми становища православної церкви та поширення унії в західних єпархіях Київської митрополії; по-друге, охарактеризувати процес нагромадження історичних знань, основні концепції, здобутки й недоліки досліджень.

Національно-духовне відродження, вихід із підпілля української греко-католицької церкви та загострення міжконфесійних конфліктів, дестабілізуюче протистояння між українським православ'ям, уніатством і автокефальністю, претензії на виняткову національну роль церков наприкінці 80 – на початку 90-х рр.

перетворили “зanedбану” історію конфесій на одну з пріоритетних тем вітчизняної історіографії. Здійснюються екскурси у минуле, відшуковуються причини сучасних незгод і непорозумінь, лунають голоси про необхідність злиття цих конфесій воедино. Проте з’ясувалося, що історія уніатської церкви є найменше дослідженою. Отже, історія Берестейської унії за останнє десятиліття ХХ ст. є одним із найбільш опрацьовуваних як в історіографії України, так і в європейському релігієзнавстві сюжетів. На початку 90-х рр. уніатська проблематика зайняла важливе місце у республіканській періодиці, на конференціях і наукових збірниках. Потужним імпульсом для її дослідження було святкування 400-річного ювілею Берестейської унії. Потреба написання наукових праць на окреслену тему була зумовлена релігійно-духовним відродженням і необхідністю перегляду усталених історіографічних стереотипів минулого, переоцінкою ролі та значення уніатської церкви і греко-католицького духовенства в українському національно-культурному житті. Дослідники спробували по-новому оцінити роль церковно-релігійного фактора в житті громадськості, формуванні суспільно-політичної свідомості, у міжетнічних відносинах. Із подоланням ідеологічних нашарувань переосмислені праці попередніх авторитетів унієзнавства. Перед науковцями постали завдання засвоєння доробку західної історіографії з проблем поширення унії в західних єпархіях Київської митрополії, едиції та впровадження до наукового обігу величезного корпусу писемних пам’яток, які з різних причин залишилися поза увагою попередніх унієзнавців, формування досліджень на нових методологічних засадах. Дослідники також відмовилися від крайнощів “православної” і “католицької” концепцій, піддали сумнівам попередні аксіоми.

У 1994 – 1996 рр. Інститут історії Церкви Львівської Богословської Академії проводив програму “Берестейських читань”, які були присвячені різнобічному аналізу унієзнавчої проблематики і мали сприяти виробленню й утвердженню у суспільстві об’єктивного наукового підходу до оцінки цієї важливої складної події [1], [2], [9]. Цікавими були дослідження науковців про вплив унійних процесів на розвиток українського культурно-релігійного життя. Так, о. Петро Галадза простежив

закономірність латинізаційних впливів на літургічну практику православних церков у другій половині XVII ст. [6]

Після виступу Т. Хинчевської-Геннель на тему “Берестейська унія в XVII ст. з польської точки зору” розгорнулася гостра дискусія [29]. Так, Н. Яковенко наголосила, що очевидною є різниця у політичних задумах Риму щодо унії та польського уряду. Польський король Ян Собеський не був проти створення уніатського патріархату у Києві, а Римська курія не підтримувала цієї ідеї [29, 119].

На непослідовності політики Риму в унійному питанні акцентував також Я. Дашкевич [29, 110]. Він твердив, що Рим не був зацікавлений у рівноправності уніатської ієрархії з католицькою. У XVI – XVIII ст. уніатських єпископів не було у сенаті, а численній уніатській церкві не створили окремих патріархат. Уніатська церква цього періоду не виправдала українських національних сподівань, а навпаки, сприяла денаціоналізації громадськості. Така помилкова політика Риму (який займався українською унією неохоче, несистематично та віддав справу у польські руки) перекреслила можливість українського уніатства стати українською національною релігією. Вона розглядалася як меншовартісна та перехідна релігійно й національно. Тому українські шляхетські роди переходили у віросповіданні на католицизм, а не на уніатство. Значну роль у такому ставленні до уніатської церкви, на думку науковця, відіграв специфічний характер польського католицизму, підпорядкованого у XVII – XVIII ст. ідеалам фундаменталістської контрреформації, а також переконанням про релігійну та національну вищість [8].

Одними з перших намагалися переосмислити становище православної церкви й унійні процеси О. Крижанівський і С. Плохій [14]. Історики вважають, що банальна корисливість спонукала ієрархів зректися православ'я [14, 111 – 112]. Учені не заперечують того факту, що новітня українська історіографія робить спроби пояснити відступництво єпископів наміром за допомогою унії зупинити наступ католицизму. Слушною є думка науковців, що Андрусівський мир 1667 р. поклав початок новим відносинам у церковній сфері [14, 94]. Після Андрусова уніатська церква отримала нові привілеї. Особливо активно

польський уряд і католицьке духовенство розпочали на Правобережжі насаджувати унію після 1686 р., коли переконалися, що уряд Росії намагається використати православну церкву для політичного тиску на Польщу. Проте через складні зовнішньополітичні обставини, зокрема війни, до кінця XVII ст. польський уряд так і не зміг зреалізувати свої плани. Не сприяло поширенню унії й значне знелюднення Правобережжя. Автори підкреслюють, що лише на початку нового століття у регіоні склалися сприятливі обставини для поширення унії. Зокрема інтенсивне заселення регіону, припинення війн із Туреччиною сприяло зосередженню уваги шляхти на церковному питанні [14, 113]. На думку вчених, шляхті здавалося, що у складні часи саме католицька церква, використовуючи вплив на парафіян, здатна забезпечити соціальну стабільність країни і гарантувати збереження її привілеїв [14, 113].

Становище православної церкви у другій половині XVII ст. висвітлено у працях М. Мордвінцева та М. Харишина [27], [28]. Дослідники висловили думку, що однією з причин підпорядкування Київської митрополії Московському патріархату було занепокоєння церковної ієрархії діяльністю правобережного адміністратора Йосифа Шумлянського [27, 130], [28, 166 – 167]. Історики акцентували, що послаблення позицій Київської митрополії зумовило перехід західноукраїнських єпархій до унії. Справедливою є заувага авторів, що найдовше у православ'ї залишалась Луцька єпархія [28, 190]. Дослідники підкреслюють, перехід єпархії до нової конфесії відбувся після втечі до Києва Кирила Шумлянського протягом 1711 – 1712 рр. [28, 190]. Але вчені обминули факт, що єпархія стала уніатською за владництва Діонізія Жабокрицького у 1708 р.

Неординарним дослідженням про роль православної церкви Правобережної України у процесі формування політичного курсу Росії щодо Речі Посполитої наприкінці XVII – XVIII ст. є кандидатська дисертація В. Шеретюк [30]. Історик акцентує, що роль і значення українського питання у московсько-польських відносинах визначалися не стільки ускладненням становища православної церкви в Речі Посполитій та необхідністю для царського уряду вживати заходи щодо її захисту, як доцільністю

збереження дружніх, а з 1704 р. союзних відносин. Московський уряд намагався у конфесійному питанні не загострювати відносин із католицькою державою. Така позиція призвела, на думку дослідниці, до руйнування православної церковної організації [30, 16]. Принагідно зауважимо, що Ю. Шустова підтвердила цю концепцію та на основі аналізу документів Московського посольського наказу акцентувала на тому, що політика Росії щодо православних у Речі Посполитій була одним із факторів переходу регіону до унії [31].

Низку цікавих думок із приводу унійних процесів у Львівській, Перемишльській та Луцькій єпархіях висловила С. Сенік [18]. Автор наголошувала на важливій ролі політичних обставин, зокрема поділу України, проунійної політики польського короля Яна Собеського, втручання Московської держави у справи церкви, відірваності західних єпархій від Київської митрополії [18, 47 – 48]. Історик також акцентувала, що люди зміну конфесії сприйняли без спротиву. Цьому сприяла підготовча політика перемишльського та львівського єпископів. Обидва ієрархи мали авторитет серед священиків, бо значно поліпшити їхнє становище [18, 50]. Деякі факти, наведені істориком у статті, не знайшли підтвердження у документах. Наприклад, про проведення Луцьким єпископом унійних нарад із перемишльським єпископом Інокентієм Винницьким, складення Жабокрицьким католицького віросповідання у 1701 р. [18, 51]. Об'єктивними є зауваження науковця щодо недослідженості питання про ставлення населення до унії. На думку історика, більшість не вбачала жодної різниці між двома конфесіями та підтримувала без заперечень місцевих священиків [18, 53]. С. Сенік твердила, що однією з невдач унії було те, що освічені верстви і надалі переходили у католицизм [18, 62].

На національно захисних мотивах діяльності руської ієрархії, яка здійснювала конверсію, акцентувалося автором цієї статті у публікаціях при аналізі унійної програми галицької ієрархії 1681 р. та дослідженні переходу Перемишльської і Львівської єпархій до унії наприкінці XVII – на початку XVIII ст. У цих розвідках наголошується перехід Галичини до унії був складним і довготривалим, зумовлювався низкою об'єктивних причин. Галицька ієрархія висунула перед польським урядом

доволі широку унійну програму, в якій чітко простежується національно-захисна спрямованість, прагнення піднести статус руської церкви, зміцнити моральну дисципліну, культурно-освітній рівень духовництва, обмежити право патронату і симонії, а найголовніше – зрівняти у правах із католиками не тільки українське духовництво, але й міщанство та шляхту. Перемишльський єпископ І. Винницький і львівський єпископ Й. Шумлянський домогались реалізації цієї унійної програми, перебуваючи між двома різними таборами: католицьким, що погоджувався на залишення руській церкві її національного обряду, деяких церковно-адміністративних відмінностей, однак не бажав зрівняти у правах з латинською церквою й намагався інкорпорувати у структуру римського католицизму; та православним, який трактував унію як зраду історичних традицій, а Московський патріархат, підпорядкувавши православну Київську митрополію, поступово зліквідував національну самобутність української церкви [3], [4].

Розширення джерельної бази дослідження завдяки залученню візитаційних матеріалів, розробленню нових методологічних принципів, виокремленню нових напрямів вивчення проблеми характерні для численних розвідок І. Скочиляса. В одному з досліджень історик констатує, що унія з Римом дала змогу зберегти в умовах латинізації та полонізації східну обрядовість, українську культуру, мову, звичаї [26, 10]. Підкреслюючи об'єктивну зумовленість унійних процесів у регіоні, автор стверджує, що у другій половині XVII ст. у Подільській частині Львівської єпархії вони гальмувалися політичними обставинами, зокрема постійними війнами Речі Посполитої з Туреччиною [26, 25 – 27]. Лише після 1700 р. уніатські церкви виникли на Борщівщині у Бабинцях, Білівцях, Заваллі, Кудринцях, Мельниці, Трубчині, Шимківцях та ін. У 1701 р. уніатськими стали церкви у Звенигороді, Кривчому, Олексинцях, Шукарці, Вільхівці. Водночас дослідник не заперечує того факту, що після переходу до унії Борщівського краю Поділля буденним явищем стали утиски уніатських церковних інституцій з боку польської шляхти і влади [26, 27].

У іншій праці І. Скочиляс розвинув цікаву концепцію, що саме канонічні візитації мали сприяти поширенню унії в

західних епархіях Київської митрополії. Так, за допомогою візитацій у Володимирській епархії, які охоплювали також частково Луцько-Острожську епархію, робилися спроби поширити унію на цей регіон [22, 57, 88]. Науковець навів приклад, що візитації проводилися у православних храмах Збаражської протопопії. Про це звітував володимирський офіціал Даниїл Коритинський. Згідно зі звітами, він не зміг провести візитації всіх храмів через опір православної громадськості [22, 60]. Візитації мали сприяти поширенню унії й у Перемишльській епархії. Тому єпископ Інокентій Винницький, розуміючи їх важливість, провів візитаційні реформи [22, 71 – 74]. Характерно, що І. Скочилиас акцентує на важливості візитаційних матеріалів для аналізу становища церковних інституцій і після переходу регіону до унії [24].

На підставі вивчення актів виїзних засідань єпископсько-консисторського суду Львівської епархії історик вдалося з'ясувати низку нових фактів про процес поширення унії у краї. У 1700 р. проведення візитацій, соборчиків духовенства і виїзних засідань духовного суду сприяло поширенню унії в епархії. Львівський єпископ Йосиф Шумлянський запровадив регулярне ведення єпископських консисторських книг. Науковець зауважив, що акти духовного суду відображають релігійну свідомість тогочасного українського суспільства, дають змогу простежити характер міжконфесійних і міжетнічних відносин. Їх зміст відображає також, на думку історика, і проблеми, з якими зіткнулася уніатська церква в Галичині та Поділлі у перші десятиліття після офіційного проголошення унії в регіоні [20].

Принагідно зауважимо, що зміни в адміністративно-територіальних межах Львівської епархії, пов'язані так чи так з унійними процесами, І. Скочилиас проаналізував у іншій розвідці [19]. Слушними є твердження історика, що саме протистояння між православними й уніатами привело до кореляції меж Львівської епархії на її користь. Межі епархії значно розширилися завдяки сусіднім районам православних епархій, де проходила міжконфесійна боротьба. Отже, львівському єпископу приблизно між 1695 і 1700 р. вдалося взяти під контроль більшу частину Збаражського й Олеського деканатів православної Луцько-Острожської епархії [19, 151]. Іншою була

ситуація у південній частині Львівської єпархії. Тут територія Кам'янецького офіціалату зростала відповідно до того, як поширювалася народна колонізація Правобережної України. Історик зауважив факт, що запровадження унії супроводжувалося частковою латинізацією організаційної структури уніатської церкви на Поділлі.

Великою заслугою науковця є аналіз і публікація реєстру духовенства церков, монастирів Львівської єпархії за владництва Йосифа Шумлянського. І. Сkochилас з'ясував, що він запровадив реєстри духовенства з метою збору податків з єпархіального кліру [23, 533 – 534]. У зв'язку з поширенням унії в єпархії виникла нова потреба у створенні реєстру духовенства, який згодом надіслали до Римської курії як декларацію визнання зверхності Риму. Отже, у 1708 р. реєстр духовенства мав сприяти контролю за виконанням єпархіальним кліром канонічного обов'язку – сплати грошового податку – катедрика та вияву послуху та вірності єпископу у справах унії [23, 534]. Автентичність документа, на думку історика, підтверджується фіксованістю у джерелі змін, що сталися в адміністративному устрої єпархії на межі XVII – XVIII ст. До документу був доданий перелік подільських намісництв, яких з об'єктивних причин у попередньому реєстрі (1680) не було. Автор зауважив, що офіційно унія на Поділлі була запроваджена у 1703 р. під час єпархіального собору у Кам'янці. Однак документального підтвердження того, що Шумлянський активно впроваджував унію в подільському краї, немає. Присутність єпископських комісарів на Поділлі фіксується джерелами лише з 1709 р. (Зіньків, Кам'янець, Меджибіж, Сатанів). Це джерело має важливе значення для дослідження релігійної ментальності під час переходу регіону до унії [23, 539 – 541].

Історико-географічні особливості поширення уніатства проаналізував А. Ковальчук [12], [13]. Науковець достеменно ствердив, що лише у XVIII ст. територія уніатської церкви сягла апогею.

По-новому на основі аналізу архівних матеріалів розглянула історію переходу Львівського братства до унії О. Киричук [10], [11]. Дослідниця справедливо констатувала, що ця подія знаменувала тріумф унії в регіоні. Заслужують на увагу візії автора, що довготривале обстоювання Львівською

Ставропігією православної віри відповідало тогочасним консервативно-патріотичним інтересам українських міщан Львова. Антиунійна позиція Львівського братства знаходила підтримку і поза межами Львова, зокрема серед монахів Києво-Печерської Лаври [10, 92]. Також дослідниця акцентує, що братчики не хотіли змінювати конфесію та через острах потрапити у залежність від львівського єпископа Йосифа Шумлянського і втратити право Ставропігії, звівши нанівець результати багаторічної боротьби з владикою. О. Киричук віддає належне єпископу, що він готовий був зректися юрисдикції на братство задля справи унії. Протягом річного листування з папським нунцієм Ніколо Спінолі Йосиф Шумлянський переконував Св. Конгрегацію гарантувати братству право Ставропігії. Отже, з переходом до унії, Львівське братство не втратило своїх привілеїв і продовжувало відігравати вагомую роль у суспільному житті регіону [10, 93]. Слушною є думка автора, що приймаючи протекторат Риму братчики сподівалися на те, що в їхньому житті нічого не зміниться, і зміна юрисдикції не зачепить їх традицій. Тому після офіційного переходу братства до унії частина братчиків дотримувалися православних обрядів [10, 93]. Загалом, як відзначає О. Киричук, над організацією тяжіла інерція попередньої сторічної антиунійної боротьби і потрібен був тривалий період, щоб братчики осмислили свою організацію як структуру уніатської церкви. Історик навела цікавий факт, що у 1712 р. папський нунцій надіслав до братства листа з вимогою усунути від виконання пастирських обов'язків священика Віталія Яндзинського, оскільки він проводив богослужіння за православним обрядом. Ставропігія продовжувала друкувати православні за містом книги [10, 93 – 94].

На позитивній ролі Львівського Успенського братства щодо захисту православної віри протягом XVII ст. акцентували І. Пилипів і Л. Стояновська [17]. Однак, слід підкреслити, автори помилково вважали, що після 1676 р. братство втратило право Ставропігії, потрапивши у повну залежність від львівського єпископа Йосифа Шумлянського. Отже, діяльність інституції занепадає.

Дослідники також внесли деякі цікаві факти до історії переходу монастирів західних єпархій Київської митрополії до

унії. Так, І. Мицько на основі опрацьованих актових документів акцентує: ігумен Унівського монастиря одним із перших таємно склав уніатське віросповідання у 1677 і 1681 рр., у 1700 р. відкрито перейшов до унії [16, 33, 120]. Цікавим є зауваження автора, що на початку XVIII ст. унівські монахи прагнули зберегти давні православні звичаї та не хотіли підпорядковуватися Чину Святого Василя Великого [16, 34 – 35].

Ретельно вивчив питання про дату зміни конфесії Почаївським монастирем Луцько-Острожської єпархії О. Булига [5]. На підставі проаналізованого фактографічного матеріалу дослідник акцентує, що монастир перейшов до унії у 1712 р. Автор спростовує твердження попередньої історіографії про більш пізній перехід обителі до унії. Історик аргументовано визначив такі причини цієї події: ізоляція та віддаленість від православного центру, брак підтримки світської влади, послаблення російського впливу у регіоні внаслідок невдалого Прутського походу військ Петра I. Обґрунтованими є висновки дослідника про те, що цей процес був тривалим і зумовленим розвитком усєї церковної ситуації на Волині. О. Булига поділяє твердження попередньої історіографії, що почаївські монахи не помітили тих трансформаційних явищ, які відбувалися у монастирі після переходу до унії. Почаївський монастир продовжував залишатися магнітом для прочан візантійського обряду [5, 109]. Прикметно, що автор своїм баченням цих подій спростовує твердження православної історіографії про насильницьке впровадження унії в обителі. Неправильна дата зміни конфесії утвердилася в наукових колах, на думку О. Булиги, у зв'язку з бажанням розглядати Почаївський монастир як зберігача православної традиції.

Висновки. Підсумовуючи доробок української історіографії наприкінці XX – на початку XXI ст., треба підкреслити розширення джерельної бази досліджень, нові методологічні засади студій. Дослідники зробили спробу відмовитися від усталених штампів попередньої історіографії, переосмислити традиції церковно-історичних шкіл минулого. Багато концепцій науковців є інноваційними. Історики дослідили унійні процеси у контексті тогочасних міжнародних відносин. Науковці обґрунтували об'єктивну зумовленість проунійної діяльності руської ієрархії

наприкінці XVII ст. Особливої уваги заслуговує така концепція: єпископські візитації й єпархіальні соборчики були важливим фактором у поширенні унії в регіоні.

Перспективним напрямом дослідження є порівняльний аналіз історіографії 1991 – 2001 рр. із сучасним українським та європейським унієзнавством, що дасть змогу виправити помилки попередньої історіографії та з'ясувати нові напрями досліджень, публікації архівних документів із історії унійних процесів у західних єпархіях Київської митрополії.

Література

1. Берестейська унія і українська культура XVII століття. Матеріали Третіх “Берестейських читань” (Львів, Харків, 20 – 23 червня 1995 р.) / Ред. Б. Гудзяк, співред. О. Турій. – Львів : Інститут Історії Церкви Львівської Богословської Академії, 1996. – 185 с.

2. Берестейська унія та внутрішнє життя Церкви в XVII столітті. Матеріали Четвертих “Берестейських читань” (Львів, Луцьк, Київ, 2 – 6 жовтня 1995 р.) / Ред. Б. Гудзяк, співред. О. Турій. – Львів : Інститут Історії Церкви Львівської Богословської Академії, 1996. – 154 с.

3. Біла С. Перехід Перемиської і Львівської єпархій до унії (кінець XVII – початок XVIII ст.) // Дрогобицький краєзнавчий збірник. – Дрогобич : ТзОВ “Вимір”, 2000. – Вип. IV. – С. 96 – 120.

4. Біла С. Унійна програма Галицької ієрархії (кінець XVII ст.) // Дрогобицький краєзнавчий збірник. – Дрогобич : ТзОВ “Вимір”, 1998. – Вип. III. – С. 210 – 221.

5. Булига О. До питання про дату зміни юрисдикції Почаївського монастиря у першій третині XVIII століття // Історія релігій в Україні. Праці XI-ї Міжнародної наукової конференції (Львів, 16 – 19 травня 2001 року). – Книга I. – Львів : Логос, 2001. – С. 105 – 110.

6. Галазда П. Літургічне питання і розвиток богослужінь напередодні Берестейської унії аж до кінця XVII століття // Берестейська унія та внутрішнє життя Церкви в XVII столітті. Матеріали Четвертих “Берестейських читань” (Львів, Луцьк, Київ, 2 – 6 жовтня 1995 р.) / Ред. Б. Гудзяк, співред. О. Турій. – Львів : Інститут Історії Церкви Львівської Богословської Академії, 1996. – С. 1 – 29.

7. Дашкевич Я. 2000-річчя Ісуса Христа та українська історична наука // Історія релігій в Україні : Матеріали XVIII Міжнародного круглого столу (Львів, 11 – 13 травня 1998 р.). – Львів, 1998. – С. 82 – 84.

8. Дашкевич Я. Унія українців та унія вірменів: порівняльні аспекти // Берестейська унія (1596 – 1996) : Статті й матеріали. – Львів, 1996. – С. 74 – 86.

9. Держава, суспільство і Церква в Україні у XVII столітті. Матеріали Других “Берестейських читань” (Львів, Дніпропетровськ, Київ, 1 – 6 лютого 1995 р.) / Ред. Б. Гудзяк, співред. О. Турій. – Львів : Інститут Історії Церкви Львівської Богословської Академії, 1996. – 197 с.

10. Киричук О. Перехід Львівського Ставропігійного братства під юрисдикцією Св. Апостольського престолу (за архівними матеріалами) // Берестейська унія (1596 – 1996) : Статті й матеріали. – Львів : Логос, 1996. – С. 92 – 95.

11. Киричук О. Перехід Львівського Ставропігійського братства під юрисдикцію Св. Апостольського престолу (за матеріалами ЦДІА України у Львові) // Успенське братство і його роль в українському національно-культурному відродженні : Доп. та повідомл. наук. конф. (4 – 5 квітня 1996 р.). – Львів : ЛНБ, 1996. – С. 95 – 96.

12. Ковальчук А. Історико-географічні особливості поширення уніатства на українських землях у XVII ст. // Історія релігій в Україні. Тези повідомлень XVII Міжнародного круглого столу. – Львів, 1997. – С. 92 – 94.

13. Ковальчук А. Територія діяльності Уніатської (Греко-католицької) церкви у XVIII ст. (період найбільшого поширення Церкви в Україні) // Історія релігій в Україні : Матеріали VIII Міжнародного круглого столу (Львів, 11 – 13 травня 1998 р.). – Львів, 1998. – С. 118 – 120.

14. Крижанівський О.П., Плохій С.М. Історія церкви та релігійної думки в Україні : навч. посібник : у 3-х кн. – Кн. 3 : Кінець XVI – середина XIX ст. – К. : Либідь, 1994. – 336 с.

15. Марозава С.В. Уніяцкая царква ў этнакультурным развіцці Беларусі (1596 – 1839 гады). – Гродна : ГрДУ, 2001. – 352 с.

16. Мицько І. Святоуспенська Лавра в Уневі (кінець XIII ст. – кінець XX ст.). – Львів : Свічадо, 1998. – 328 с.

17. Пилипів І., Стояновська Л. Львівське Успенське братство – захисник православної віри в другій половині XVI і XVII ст. // Історія релігій в Україні. Праці X-ї Міжнародної наукової конференції. – Книга I. – Львів : Логос, 2000. – С. 302 – 305.

18. Сенік С. Українська церква в XVII столітті // Ковчег. Збірник статей з церковної історії. – Львів, 1993. – Ч. 1. – С. 26 – 66.

19. Скочиляс І. Адміністративно-територіальний устрій Львівської єпархії в першій половині XVIII ст. : межі єпархії, поділ на офіціалати та деканати (спроба картографування) // Картографія та історія України. Збірник наукових праць. – Львів – Київ – Нью-Йорк : Місіонер, 2000. – С. 149 – 169.

20. Сkochиляс І. Акти духовних судів українських церковних установ XVII – XVIII ст. (за матеріалами виїзних засідань єпископсько-консисторського суду Львівської єпархії 1700 – 1725 років) // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Вип. 34. – Львів, 1999. – С. 425 – 438.

21. Сkochиляс І. Галицька (Львівська) єпархія XII – XVIII ст. : організаційна структура та правовий статус. – Львів : Вид-во УКУ, 2010. – С. 66 – 74.

22. Сkochиляс І. Генеральні візитації в українсько-білоруських єпархіях Київської уніатської митрополії. 1596 – 1720 роки // Записки НТШ. – Т. ССXXXVIII : Праці історико-філософської секції. – Львів, 1999. – С. 46 – 94.

23. Сkochиляс І. Недатований реєстр духовенства, церков і монастирів Львівської єпархії за владництва Йосифа Шумлянського // Записки НТШ. – Т. ССXL : Праці Комісії спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін. – Львів, 2000. – С. 520 – 589.

24. Сkochиляс І. Протоколи генеральних візитацій церков Київської уніатської митрополії XVIII ст. (на прикладі недатованої єпископської ревізії Щирецького намісництва) // Записки НТШ. – Т. ССXXXVIII : Праці історико-філософської секції. – Львів, 1999. – С. 434 – 474.

25. Сkochиляс І. Сучасний стан української історіографії та перспективи студіювання киевохристиянської традиції // Дрогобицький краєзнавчий збірник / Ред. кол. Л. Тимошенко (голов. ред.), Л. Винар, Л. Зашкільняк, Я. Ісаєвич та ін. – Вип. VIII. – Дрогобич : Коло, 2004. – С. 401 – 412.

26. Сkochиляс І. Українська Церква на Борщівщині та інші сторінки національного відродження краю. – К. : ВГП Ред. газети “Ділова Україна”, 1992. – 98 с.

27. Харишин М.В. Історія підпорядкування української православної церкви Московському патріархату. – К. : Вентури, 1995. – 170 с.

28. Харишин М., Мордвінцев В. Російське самодержавство та Київська митрополічна кафедра, або як українська Православна церква позбулася автокефалії. – К. : Братство УАПЦ “Світло для світу”, 1999. – 331 с.

29. Хинчевська-Геннель Т. Берестейська унія в XVII ст. з польської точки зору // Держава, суспільство і Церква в Україні у XVII ст. Матеріали Других “Берестейських читань” (Львів, Дніпропетровськ, Київ, 1 – 6 лютого 1995 р.) / Ред. Б. Гудзяк, співред. О. Турій. – Львів : Інститут Історії Церкви Львівської Богословської Академії, 1996. – С. 87 – 131 (разом з дискусією).

30. Шеретюк В. Православна церква Правобережної України в контексті політичних відносин Росії і Речі Посполитої кінця XVII – XVIII ст. : автореф. дис. ... канд. істор. наук. – К., 2001. – 19 с.

31. Шустова Ю. Документи московського посольського приказу як джерело з історії церкви в Україні другої половини XVII – початку XVIII ст. // Історія релігій в Україні. Праці XII-ї Міжнародної наукової конференції. – Книга I. – Львів : Логос, 2002. – С. 488 – 491.

Била Светлана. Унийные процессы в западных епархиях Киевской митрополии в украинской историографии (1991 – 2001 гг.). В статье проанализирован научный вклад украинской историографии 1991 – 2001 гг. в проблему унийных процессов и состояния православной церкви во Львовской, Перемышльской и Луцкой епархиях Киевской митрополии. Показаны основные достижения и тенденции в анализе темы, выяснена степень изученности отдельных аспектов проблемы и выявлены инновационные концепции.

Ключевые слова: историография, униеведение, унийные процессы, западные епархии, Киевская митрополия.

Bila Svitlana. The Union processes in the western dioceses of Kyiv metropolity in the Ukrainian historiography (1991 – 2001). Scientific heritage of Ukrainian historiography of 1991 – 2001 on issue of union processes and the position of the Orthodox Church in the L'viv, Przemyśl and Lutsk dioceses of Kyiv metropolity has been analyzed in the article. The main achievements and tendencies in the analysis of this theme have been shown, the degree, to which some aspects of problem were studied, has been cleared up and innovation conceptions have been revealed.

Key words: historiography, Union-science, union processes, western dioceses, Kyiv metropolity.